

Posudek doktorské práce

Drogy v socialistickém Československu

Mgr. Jan Kolář

Ústav hospodářských a sociálních dějin, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

Doktorand si za téma své práce zvolil problém drog v socialistickém Československu. Jedná se o doposud málo diskutované téma, jehož zevrubné zpracování a zařazení do kontextu sociálních dějin českých zemí představuje nepochybný přínos pro analýzu sledovaného období.

Vzhledem k rozmanitosti tématu dal autor při koncipování své práce vhodně přednost tematickému rozdělení textu před chronologickým řazením. Autor se přitom nesnaží komplexně pokrýt drogovou problematiku v ČR ve všech jejích aspektech, ale zaměřuje se na tři na sebe navazující klíčové problémové okruhy, které hloubkově analyzuje. V prvním okruhu (kap. 1 a 2) se zaměřuje na vznik a vývoj československé drogové subkultury; v druhém okruhu (kap. 3 a 4) se věnuje odborné veřejnosti zabývající se drogovou problematikou a jejímu vlivu na vytváření protidrogového režimu v Československu; ve třetím okruhu (kap. 4 a 5) pak rozebírá otázku prezentace problému drog v širší veřejnosti – v médiích a kultuře. Tomu odpovídá i autorův výběr sociálních skupin, respektive aktérů, na jejichž aktivitách a interakci provádí svoji analýzu a následnou syntézu. Jsou to toxikomani, experti zaměřeni na návykové látky a doboví představitelé a vykonavatelé státní moci. Autor se tedy zaměřuje na „veřejnou“ toxikomanskou scénu, a pomíjí úzus/abúzus drog ve specifických prostředích jako je např. prostředí československých tajných služeb, armády, v experimentální psychiatrii. Rovněž se spíše okrajově věnuje mezinárodnímu kontextu problému a jeho dopadům na drogovou scénu v Československu. Tento selektivní přístup lze akceptovat. Zaměřením na klíčové aspekty problému a vytvořením jasného výzkumného modelu se autor vyhýbá se slepým uličkám, do nichž studium drogového problému vzhledem k jeho roztříštěnosti často vede.

Při zpracování tématu se autor opírá o archivní zdroje, odbornou literaturu, v případě třetího bloku o reflexe drogové problematiky v neoborném tisku a ve filmu. S těmito zdroji odpovědně pracuje. K autentičnosti práce a hloubce provedené analýzy by nepochybně přispělo i využití narativních zdrojů. Časy socialistického Československa nejsou až tak vzdálené – i dnes žije řada přímých účastníků tehdejšího drogového dění – a to jak z řad bývalých toxikomanů, protidrogových odborníků, tak i příslušníků bezpečnostních složek.

Práce je napsána čtivým, někdy až popularizačním stylem, který by u řady „klasičtější“ orientovaných historiků mohl vzbudit výhrady, odbornou hodnotu předloženého textu však tento autorův přístup nijak nesnižuje.

V první kapitole se autor věnuje fenoménu socialistického zdravotnictví a na něj navázané „tabletové kultuře“, respektive liberální distribuci a rozšířenému užívání farmak v československé populaci. Autor určuje, že díky habituaci této „tabletové kultury“ v Československu prudce stoupla spotřeba léčiv schopných vyvolat závislost. Autor tuto kapitolu správně uzavírá poznatkem: „Když se o deset let později na přelomu 60. a 70. let začala vytvářet československá drogová subkultura, tvořily ji právě děti vzešlé z tohoto prostředí, pro které již byla bariera ostychu vůči lékům podstatně nižší.“ Větší pozornost by si zasloužila analýza fenoménu tzv. skrytých závislostí, který s tabletovou kulturou úzce souvisel. Pro drobné upřesnění je třeba uvést, že v případě přípravku Psychoton, zneužívaného v Československu o roce 1945 se nejednalo o čistý amfetamin; Psychoton byl vyráběn z efedrinu, tedy prekursoru amfetaminu (s. 23).

Druhá kapitola se zabývá drogovou subkulturou mládeže vzniklou ve specifickém prostředí komunistického režimu. Zevrubně se věnuje spektru drog zneužívaných v této subkultuře, *modům operandi* jejich získávání a zpracování, a rovněž užívání. Inovativní je srovnání preferencí účinků psychoaktivních látek v „tabletové“ kultuře a toxikomanické subkultuře. Na základě tohoto srovnání autor dochází k závěru, že „tabletová“ kultura a toxikomanická subkultura se ve struktuře užívaných látek nelišily tak dramaticky jako na Západě. Tento poznatek by si zasloužil rozsáhlejší explikaci. Zajímavé je rovněž srovnání kořenů legality/ilegality obou kultur, který představuje významný problém i pro strategie současných protidrogových politik. Prostor, vnitřní struktury a ideologie toxikomanických subkultur jsou v této kapitole dobře zpracovány a přinášejí řadu neotřelých poznatků.

Třetí kapitola a čtvrtá kapitola se zaměřují na analýzu reakcí, které drogový problém vyvolal. Autor se v nich soustřeďuje na genezi dvou modelů vnímání drogové problematiky v diskurzu sledovaného období: vnímání toxikomanie jako osobní či rodinné tragédie a vnímání toxikomanie jako potenciálního zdroje nebezpečí, násilí a společenského ohrožení. Ve třetí kapitole autor uspokojivě charakterizuje prostředí 50. a 60. let a jeho přístupy ke vznikajícímu drogovému problému ze strany odborníků a ze strany státních orgánů. Autor se přitom opírá o dobový odborný tisk referující o rozvoji drogového problému a na jeho základě vytváří vcelku plastický obraz formování dobového odborného diskurzu. V oblasti reakce státní administrativy na daný problém by si zasloužila jasnější vymezení a hlubší analýzu sféry exekutivy, respektive oblast reakce bezpečnostních složek na drogový problém. Ve čtvrté kapitole se autor věnuje vývoji drogového problému v období normalizace. Upozorňuje přitom na diskurzivní posun ve vnímání toxikomanie jako osobní tragédie směrem k vnímání tohoto jevu jako kriminální a protispolečenské činnosti. Zcela souhlasím s autorovým poznatkem, že tento posun nelze jednostranně přičítat pouze normalizačním snahám, ale významnou paralelní roli přitom sehrála i emergence drogových subkultur, respektive nárůst počtu toxikomanů a drogových part a jejich střety se zákonem při opatřování drog, pod vlivem drog, v důsledku specifického životního stylu či trestné činnosti páchané na toxikomanech. Autor rovněž mimo tyto hlavní okruhy vhodně rozebírá i fenomén sebedestruktivity toxikomanů. Vývoj legislativy a exekutivy v tomto období autor zevrubně popisuje a nemám k němu výhrady.

Pátá a šestá kapitola jsou věnovány otázce prezentace problému drog ve veřejném prostoru, respektive v dobovém populárním umění a médiích cílených na širokou veřejnost. kdy v souladu s prosazovanou komunistickou ideologií „toxikomanie byla v československé společnosti nevídaným vetřelcem, a to buď jako relikv z předúnorové kapitalistické minulosti, nebo jako nežádoucí import ze Západu.“ (s. 115). Ideologické argumenty „drog přicházejících zvenčí“ autor rozebírá v páté kapitole na příkladu některých dobových filmových děl a správně upozorňuje na fakt, že tato explikační linie pozvolna během 80. let ustupovala do pozadí a v „přestavbovém“ ovzduší posléze zcela ustala. Šestá kapitola, věnovaná „domácím drogám“, konfrontuje domácí odborné práce s popularizačními filmovými a literárními produkty domácího a zahraničního původu, které v Československu začaly být vydávány zejména v 80. letech a posuny ve vnímání problému až k převratnému období let 1988–1989, kdy se již o toxikomanii psalo výhradně jako o jednom z problémů socialistické společnosti. I přes značnou roztržitost zdrojů, které autor musel shromáždit a interpretovat, se mu v těchto dvou kapitolách podařilo sestavit vcelku plastický obraz vnímání drogového problému ve veřejném prostoru a identifikovat klíčové diskurzivní impakty které toto vnímání podmiňovaly.

Se základními tezemi, shrnujícími výsledky autorova bádání, nelze než souhlasit: 1. Drogová subkultura se v Československu vytvořila právě koncem 60. let kvůli souběhu dvou okolností: transferu subkultury ze západních zemí a domácí „předpřipravenosti“ v podobě tzv. tabletové kultury vzniklé o dekádu dříve. 2. Nejvyšší státní a stranické orgány začaly reagovat na varovné signály odborné veřejnosti zabývající se drogami až tehdy, když se mezi průvodními negativními jevy toxikomanie objevila závažnější kriminální, násilná či jinak sociálně nežádoucí činnost narušující bezpečnost společnosti. 3. Problematika toxikomanie a její reprezentace v dobové kultuře zrcadlila sociální vývoj: ač je partikulárním tématem, napomáhá k rozkrytí celospolečenských změn, ke kterým došlo mezi ranými fázemi normalizace a obdobím přestavby v druhé polovině 80. let,

I přes dílčí výhrady uvedené výše považuji předloženou práci za přínos ke studiu dějin drogové problematiky v českých zemích, pokrývající řadu existujících mezer. Hodnotu práce vidím zejména v oblasti neotřelé historické interpretace jevů spojených s daným problémem – v širším rámci pak v autorově schopnosti integrovat drogový problém do kontextu historického studia sociálního prostředí v socialistickém Československu. Jako takovou předloženou disertační práci DOPORUČUJI k závěrečné obhajobě.

V Praze dne 28. 6. 2018

Doc. PhDr. Miroslav Nožina, Ph.D.

Ústav mezinárodních vztahů, Praha